

Vitanje je zelo bogato z vodotoki, zato so bili na tem območju tudi ugodne razmere za razvoj mlinarstva in žagarstva. Tehnološki razvoj je nekdanje mline in žage na vodni pogon več ali manj pahnil v pozabo. Po naključju smo se lotili njihovega odkrivanja, škoda le, da nekoliko prepozno. Pa vendar menimo, da je prav, da sedanjo generacijo seznanimo z našimi dognanji o bogati dediščini s tega področja.

Potrudili smo se evidentirati vse mline in žage na območju naše občine. Z Jožetom Hribernikom sva prehodila vse vodotoke in skrbno fotografirala ostanke mlinov in žag. Jože je bil pri tem neutrujen in je znova in znova prinašal podatke o še neraziskanih mlinih in žagah. V ta projekt sva pritegnila tudi Alojza Klokočovnika, gozdarskega strokovnjaka in lovca, sicer pa dobrega poznavalca te tematike.

Pri svojem delu pa smo naleteli še na enega pomembnega sodelavca, to je Andreja Kuzmana, ki je že dolgo tega raziskoval to tematiko iz arhivskega kartografskega gradiva.

Veliko smo si pri raziskovanju pomagali z ustnimi viri, v nekaj primerih pa so nam domačini pomagali tudi neposredno pri odkrivanju objektov na terenu.

Kljub številnim nekdanjim mlinom in žagam na vodni pogon na območju naše občine, žal ni ohranjenega niti enega delujočega objekta.

Upam, da bo pripravljeno gradivo vzbudilo v vas vsaj kanček zanimanja za našo bogato preteklost in tudi nekaj nostalgčnih občutkov.

Tone Ošlak

MLINI

Ko danes razmišljam, zakaj je pri nas včasih obstajalo tolikšno število mlinov, saj je vsaka srednje velika domačija imela svoj mlin, ne morem prezreti, da je bilo žito takrat zelo cenjeno. Tudi odnos človeka do vsakega žitnega zrna je bil spoštljiv. Že na njivi so za žanjicami pobrali sleherni odlomljen klas in priložili h kopicam, kjer se je žito sušilo. Hoja po snopih na njivi ni bila dovoljena in jo je gospodar kaznoval, Vsako drobtinico kruha, ki je padla na tla, so pobrali, poljubili in pojedli. Torej veliko spoštovanje do žita in izdelkov iz njih.

Hrvači mlin na Hudinji: dvoje koles, dva mlina

Ta velika skrb, da bo vse zelo težko pridelano žito res prišlo na mize lačnih ljudi, je vodila pridelovalce, da so si postavili lastne

stope za phanje in mline za mletje žit. Mlini so nastajali ob potokih na njihovih zemljiščih. Včasih so zemljišča tudi najeli ali, bolj redko, odkupili. Najemnina za zemljišče mlina je bila običajno en dan dela z vprežno delovno živino in delovno sposobnim človekom pri najemodajalcu. Kdor pa ni imel niti te možnosti, postavitev mlina na tujem zemljišču, pa je bil primoran mleti v tujem mlinu in plačati za mletje z »merco«, ki je bila običajno ena desetina od zmletega žita.

Skrb za preživetje in skrb, da bi bil kruh večkrat na mizi, sta silili kmete k vzdrževanju mlinov. Mlinarstvo se je počasi spreminjalo in se obdržalo, kljub temu da so bili mlini in mlinarji, kadar so mleti za druge, obdavčeni. V času vojne pa so bili mlini zapečateni in so lahko mleli le mlini s posebnim dovoljenjem in le določeno količino. Obstajali so različni mlini, ki so bili odvisni od pretoka vode, vrste kamnov za mletje ter sit za presejanje moke. Obstajali so različni kamni za mletje glede na vrsto žit in finost mletja. Mleli so različna žita, prevladovala so pšenica, rž, ječmen, oves in ajda. Bolj redko je bilo proso. V nižjih predelih pa so sejali še koruzo.

Vse mlinarstvo na vodni pogon na našem območju je bilo uveljavljeno do elektrifikacije domačij. Električni motorji pa so omogočili, da so kmetje prestavili mlinske kamne in dele mlina na priročne prostore nekje na gospodarskem prostoru. Tako so se izognili stalnemu vzdrževanju mlinskih koles in mletja, ki je bilo večinoma precej oddaljeno od domačij. Odpadlo je tudi počasno mletje v mlinih na manjših vodotokih, pa tudi ljubezenske zgodbe, ki so se spletle med čakanjem, da bo žito zmleto.

Sledilo je še preusmerjanje kmetijstva v živinorejo. Njive so se spreminjale v travnike in pašnike. Tudi semenskega žita, ki bi uspevalo pri nas, ni bilo. Žita niso več pridelovali in mlini ob vodi so po letu 1970 vidno propadali. V zadnjih petdesetih letih je bilo na vitanjskem območju opuščeni nad sto mlinov in žag. Ostale so le posamezne ruševine ob vseh potokih. Le trije mlini imajo še streho, vendar niso usposobljeni za mletje. Za večino ruševin pa le redki domačini še vedo, kdo je bil lastnik teh, nekoč zelo pomembnih, žag in mlinov. Z mlini in žagami so izginili tudi številni jezovi, zbiralniki vode in tolmeni ob mlinskih kolesih, s tem pa tudi pogoji za življenje vodnega življa.

Izginili so mlini in žage. Da ne bo šlo vse popolnoma v pozabo, bodo ruševine ostale na fotografijah. Drobtinic ne pobiramo, tudi kruha, ki pade na tla, ne poberejo in poljubimo ter pojedemo. Se bo še kdo spomnil, kako pomembni so bili mlini za preživetje družin? Mline bomo pozabili, ne smemo pa tega, da kljub številnim mlinom kruh ni bil na mizi vsak dan in ga ni bil deležen vsak član družine.

Jože Hribernik

ŽAGE

Gozdove na Pohorju so v 18. in 19. stoletju izrabljali za fužine in steklarne, gozdove na Stenici in Paškem Kozjaku pa za ogljarne in apnenice. V ta namen so bili posekani mešani gozdovi listavcev, goloseki pa so bili posajeni s smreko, ki je postala surovina za tesarje in žagarje. V času nastanka smrekovih gozdov se je začelo razvijati žagarstvo. Z izgradnjo železnice Gradec – Trst pa je prišlo do velikega razmaha gozdnega in lesnega gospodarstva.

Veleposestniki in večji kmetje so žage zgradili ob večjih vodotokih ob Hudinji, Mlinščici, Jesenici, Paki in Dravinji, mline pa tudi ob manjših potokih. Promet z žaganim lesom se je povečal, naraslo pa je tudi število lesnih trgovcev.

Z elektrifikacijo podeželja so žage in mline na vodni pogon opuščali in jih pričeli razvijati pri domovih.

Krenkarjeva žaga nekoč

Z izgradnjo industrije je drobna obrtna dejavnost postala predraga in je zamrla. Tako so nam mlini in žage na vodni pogon le še zgodovina.

Alojz Klokočovnik

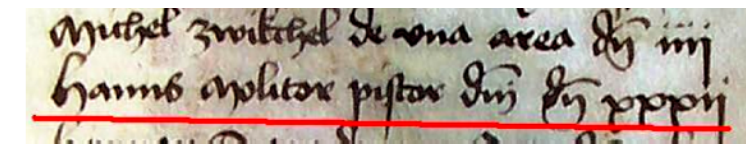
NAJSTAREJŠI ZAPISI mlinov in žag

Urbar – popis oddanih fevdov vitanjskega zemljiškega gospostva iz leta 1404 na skoraj 50 straneh opisuje obveznosti 227 družin, od tega 43 v trgu, 17 v vasi Vitanje in 167 družin v vitanjski okolici. Na straneh 43' pa do 45 so popisani tržani, ki so živeli v glavnem od obrti in drugih nekmečkih del: trgovci, tkalci, krojači, kožarji, čevljarji in mesarji. V trgu in na vasi Vitanje je popis **stop, mlinov in opuščeni mlinov**. Dajatve za mlin in mlinarje so bile sorazmerno visoke. Znašale so od 60 srebrnikov pa do ene marke

Vitanje vas leta 1825, označeni leseni objekti so žage oz. mlini na Hudinji (Franciscejski kataster)

(160 srebrnikov), dajatve za druge obrti pa so bile od 12 do 40 srebrnikov. V tem času je bilo na Vitanjskem zabeleženih skupno šest mlinov.

Del zapisa 43' strani urbarja:

Hans molitor pistor domini den 32. – Hans mlinar na stopah...

Iz zapisov je možno določiti približno lokacijo mlinov, in sicer: **sub antiquo castro** – pod starim gradom, **ante forum** – pred trgom. Na 28' strani urbarja je vpisana obveznost kmetije **Mlinschnik**, današnje domačije Mlinšek, pri kateri pa ni zabeležen podatek o mlinu, kot bi sklepali iz imena domačije.

Da so že nekdanj na Vitanjskem poznali več vrst moke kaže zapis obveznosti na 4. strani urbarja: »... **et panes duos, dictos pagetschen** ...«, ali: »in dva kruha imenovanega POGAČA«. Pogača naj bi bila boljši kruh, zmesen iz bele moke.

Dopolnjen urbar iz leta 1502 vsebuje nekaj novih priimkov, med drugimi tudi **Mulner** na Podstenici in **Žagmajster** na Pohorju in v Rakovcu.

Leta 1542 je opaziti upad števila mlinov. To je obdobje, v katerem se je zmanjšalo trško prebivalstvo, postalo je revnejše.

V letih 1824 – 25 je bilo na Vitanjskem po **Franciscejskem katastru** skupno število popisanih objektov na vodi 32, od tega 2 na relaciji Fužine – Vitanje, 18 na Hudinji in Mlinščici, 8 na Jesenici, po eden na Hočni in na relaciji Koklič – Iberčnik ter 2 od Močenika do Fužin.

Naslednji izmed virov so **vojaške topografske karte**: za časa cesarice Marije Terezije (1763 – 1787), naslednje karte so iz leta 1910, na vojaških kartah iz let 1956/57 pa je bilo na Vitanjskem vrisanih samo še 35 delujočih mlinov, 15 žag in elektrarna.

Andrej Kuzman

MLINI in ŽAGE na vodotokih:

[Hudinja do Vitanja:](#)

Rakovški mlin,

Jurakova žaga,

Thurnova žaga s polnojarmenikom

*Kuglarjev mlin,
Košičeva,
Rebrnikova in
Konačnikov mlin,
Kavčičev – Sušlov in
Obadova in*

*Ovčarjeva,
Rakovška,
Španerjeva žaga in mlin,
Dešmanova žaga in mlin,
Tomažičev mlin,
Ledijekova žaga in mlin,*

Mlinščica:

*Brlovžnikov in
Vrajekova žaga in mlin,*

*Mlinšekova žaga,
Kušarjev – Jerlihov,
Volavski in*

*Ramšakov mlin,
Mlinšekov mlin, nekoč tudi
mala elektrarna,
Slatijekov,
Večkov,
Vrhovski mlin.*

Levi pritok Hudinje (Ovčarjev zavod):

*Kousov,
Ribčev mlin.*

Igrcov in

Jesenica s pritoki:

*Čretnikov,
Lisjakov mlin.*

Jeseničnikov in

Poharnikova žaga in mlin

*Avtarjev mlin,
Tašičeva,
Ahrnikova žaga in mlin,
Štokarjev mlin,
Završnikova in
Ubožnega Mrzdovnika,
Svarovšekov mlin,
Hrvačev in
Zg.Kuzmanova in
Tischlerjeva žaga in kovačija,
Kušarjev mlin,*

*Skarlovnikova,
Smagejeva in
Encnikov in
Ravnikova,
Mrzdovnikova žaga in mlin
Petretov in
Krenkarjeva žaga in mlin,
Polenšekov mlin,
Sp.Kuzmanova žaga,
Hofbauerjeva žaga,
Zg.Vodušekova žaga in mlin.*

Hudinja od Vitanja do Fužin:

*Kotnikov mlin in žaga
(Goleževo) sta stala nekoč na
lokaciji podjetja Kovinar,
Vodušekova žaga,
Pirhova žaga,*

*Slivnikarjev - Smereški mlin v
Žimpretu,*

*Kušarjeva žaga (Potoška žaga),
Lindauerjeva žaga II., pri
livarni.*

Škoflekov mlin

*Pogladičev,
Borovnikov,
Sp. Prkovskega in
Temnikov,
Žilnikov,
Župančev in
Kremijekova in
Vrbnikov - Hlavčev mlin,
Špeglova in
Strelarjev,
Slatinškov,
Slapernikov mlin,*

*Žovsov,
Plazovnikov mlin,
Zg. Prkovskega mlin,
Ribčev,
Pušnikov in Kaučov – Tinčev,
Peternežev mlin,
Korejeva žaga in mlin,
Timošekova,
Rotova žaga in mlin,
Piškov,
Žicmanov in
Ferberjeva žaga in mlin*

Paka:

*Potočnikov,
Zlodejev in
Lušenčeva žaga in mlin
Kuzmanova žaga in mlin
Kričejev mlin.*

*Pušnikov,
Ošlakov mlin,
Trmudov mlin,
Ovčjakov,*

Hočna:

*Vrančev,
Skutinkov,
Drvarjev mlin.*

*Novakov,
Hočnikarjev in nekoč*

Ljubnica:

*Iberčnikov,
Lemežev,
Tepejev (Sp. Zazjal),
Kokličev in
Potoški žaga in mlin,
Lemežev mlin.*

*Zg. Zazjalov,
Praprotnikov,
Bukovnikov,
Ordenikov mlin ter
Iberčnikov in*

Dravinja:

*Fijavžev,
Šujčev,
Hrastnikov,
Planšakov,
Beškovski mlin,
Vrhovnikov mlin,
Kimperski mlin,
Zdovčev in*

*Kamenikov,
Urmečev,
Dravški,
Gorjakov in
Goučuhova žaga in mlin,
Irščeva žaga in mlin,
Lapredova žaga in mlin,
Pubreški mlin.*

Močenski graben:

*Močenski,
Orličev,
Babičev,
Preloški mlin.*

*Gornjakov,
Štimulakov,
Kamšakov in*

Obstoječe ostanke žag in mlinov smo evidentirali ob pomoči krajanov: Jože Hribernik, Alojz Klokočovnik in Tone Ošlak. Fotografski zapis Tone Ošlak in Jože Hribernik.

V nekaterih primerih se je v preteklosti izmenjalo lastništvo mlinov in žag, s tem pa tudi domače ime mlina in žage. V takem primeru tudi ni nujno, da se vaše poznavanje ujema z navedenim seznamom mlinov in žag. V nekaterih primerih je bilo kar težko locirati določen mlin ali žago, ker je sledi uničila narava. Pri evidentiranju smo se posluževali domačih imen, ki pomenijo obenem tudi večjo prepoznavnost lokacij.

Obsežnejše zbrano gradivo je dostopno na spletnem naslovu:

www.vitanje.si

OBČINA VITANJE

MLINI in ŽAGE

Mlini in žage na vitanjskih vodotokih nekoč

OBČINA VITANJE
Grajski trg 1, 3205 Vitanje
Telefon: 03 757 43 50
Telefax: 03 757 43 51
E-mail: info@vitanje.si
Spletna stran: www.vitanje.si

Priloga glasilu VITANJČAN
številka 58, 2017

Turbina Župančeve elektrarne - mlina

Zaključek cevi s šobo

Lindauerjeva žaga I., pri Germaneku